

Yevhen Bidenko

National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

<http://orcid.org/0000-0001-6826-8597>

e-mail: bidenko11@ukr.net

DIALECTICS OF FORMING THE AXIOLOGICAL PLATFORM OF THE PERSONALITY IN THE PEDAGOGICAL PROCESS

Abstract

The process of forming values in the education system takes place in the field of freedom of choice by the subject of the value system which they perceive as being their own and corresponding to their worldview and life priorities. Forming personal values is directly or indirectly influenced by the understanding (and awareness) of a person (a child, pupil or student) of the meaning and role of the values in the process of comparing them with historic realities, the present and vision of the perspectives for development. The latter is formed by culture, education and upbringing. The school plays the primary role in forming the value palette in a personality. Without underestimating the physical and mathematical or natural and geographical cycles of subjects, we note that the current values are formed primarily through the cycle of socio-humanities, the leading among which are literature, philosophy and history. This is where examples of the realization of values of various nature are directly considered, and students draw certain conclusions about the moral or immoral behavior of the character in a piece, patriotic or unpatriotic actions of a historical figure, etc. At the same time, forming the values in the education system cannot occur apart from general social processes and trends, which in turn form a demand for a particular education system and probable influences of hereditary structures, collective unconscious and intellectual, moral, emotional and social development.

The purpose of the article is to determine the principles of the axiological platform of the personality in the pedagogical process. The results of the research. Self-development of values in the pedagogical process is one of the ways of forming the personality and an important basis for self-realization and self-actualization of the personality in the social environment. Teaching and self-developing the values in the pedagogical process promotes the development of all subjects and objects of educational activity, increases the degree of their spirituality, and it enriches the means of self-expression.

Keywords: personality, culture, values, education, upbringing.

Біденко Євген Вікторович

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

<http://orcid.org/0000-0001-6826-8597>

e-mail: bidenko11@ukr.net

ДІАЛЕКТИКА СТАНОВЛЕННЯ АКсіОЛОГіЧНОЇ ПЛАТФОРМИ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГіЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Резюме

Процес становлення цінностей у системі освіти здійснюється в царині свободи вибору суб'єктом тієї системи цінностей, яку він усвідомлює як свою, відповідаючу власному світогляду, життєвим пріоритетам. На становлення цінностей особистості безпосередньо або опосередковано впливає осмислення (й усвідомлення) людиною (дитиною, учнем, студентом) значення та ролі цінностей у процесі їх співставлення з історичними реаліями, сьогоденням та баченням перспективи розвитку. Останнє формується культурою, освітою та вихованням. Провідну роль у становлення ціннісної палітри людини відіграє школа. Не принижуючи фізико-математичного чи природо-географічного циклу навчальних предметів, зазначимо, що актуальні цінності формуються, насамперед, через цикл соціо-гуманітарних дисциплін, провідними серед яких є література, філософія, історія. Саме тут безпосередньо розглядаються приклади реалізації різноманітних за своєю сутністю цінностей, робляться учнями (студентами) певні висновки щодо моральної або аморальної поведінки персонажа твору, патріотичного або непатріотичного вчинку історичного діяча тощо. В той же час, становлення цінностей у системі освіти не може відбуватися у відриві від загально-соціальних процесів та тенденцій, які у свою чергу формують запит на ту або іншу систему освіти її можливі певні впливи спадкових структур, колективного несвідомого і результатів інтелектуального, морального, емоційного та соціального розвитку.

Метою статті є визначення принципів аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі. Результати наукового дослідження. Самовиховання цінностей у педагогічному процесі є одним з шляхів

становлення особистості, важливим підґрунтям для самореалізації та самоактуалізації людини у соціальному середовищі. Виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі сприяє розвитку всіх суб'єктів та об'єктів навчально-виховної діяльності, підвищує ступінь їх духовності та збагачує засоби самовираження.

Ключові слова: людина, культура, цінності, освіта, виховання.

Вступ

Безсумнівно, цінності формуються історично в ході розвитку суспільства, фіксуються в культурі як форма суспільної свідомості у вигляді специфічних умов, зразків та норм поведінки. Вони не залишаються незмінними, раз і назавжди впорядкованими. У процесі свого розвитку цінності трансформуються в залежності від історичної епохи: багато з них зникають, втрачаючи свою актуальність. Натомість виникають нові цінності, змінюється їх ієрархія. За правило, носіями нових цінностей є молодь, яка вступає у своєрідний конфлікт з старшими поколіннями й рано чи пізно заявляє про своє право подальшого розвитку історії. На сьогодні зміна цінностей обумовлена демократичними та ринковими перетвореннями, глобалізацією та інформатизацією суспільного життя, новим соціокультурним замовленням, гуманізацією суспільних відносин. У процесі професійного становлення, цінності перевіряються, доповнюються, набувають дедалі особистісного значення, а сама особистість ідентифікує себе як представника тієї чи іншої спільноти. Всі ці зміни, безсумнівно, переломлюються в системі освіти, філософія якої відлунує їх дух і суспільну спрямованість.

У процесі вивчення проблематики аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі корисними виявилися наукові, педагогічні та філософсько-освітологічні напрацювання таких дослідників, як А. Бойко, Р. Винничук, А. Нікора, О. Невмержицька, Л. Нечипоренко, В. Скотний, Ю. Сурмяк, І. Шумілова та багато інших. В той же час, необхідно, з нашої точки зору, актуалізувати проблему становлення аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі з огляду на незворотні зміни, що відбуваються в українському соціумі, в тому числі й в освітній галузі.

Методологія вивчення аксіологічної платформи особистості ґрунтується на використанні системного, логічного, історичного, діалектичного підходів та методів. Метод дискурсивного підходу, який плідно використовується у сучасній філософії, дав змогу здійснити предметно-регулятивний аналіз змісту освітньо-педагогічних концепцій і вчень; парадигма екзистенціального розуміння дає змогу значно поглибити знання процесів становлення аксіологічної платформи особистості.

Результати дослідження

Для становлення цінностей в системі освіти вкрай важливе значення набуває аксіологічне наповнення відповідних навчально-виховних програм, планів, стратегій. З цього приводу В. Скотний зауважує, що від змісту та спрямованості навчальних дисциплін, виховного процесу залежить не тільки інтелектуальна, але й духовно-моральна культура студентів, спрямованість їх експектацій. Враховуючи далеко неоднозначний вплив сучасних соціокультурних реалій, спрямованість освітянського процесу має бути націленим на духовне національні, загальнолюдські цінності, державність і людяність, збагачення та творчу діяльність особистості, що розкриває свої здібності в процесі самореалізації та створення умов для саморозкриття інших людей [1, с. 484].

Загалом, утвердження загальнолюдських та національних цінностей у культурно-освітньому просторі України є першою й головною складовою гуманізації та гуманітаризації сучасної вітчизняної освіти.

Фахівці констатують, що на тлі формування гуманістичної освітньої парадигми ціннісний (аксіологічний) підхід можна вважати одним з основних методологічних принципів професійної підготовки майбутніх фахівців, адже він полягає в орієнтації професійної освіти на формування в сучасних студентів системи загальнолюдських і професійних цінностей, що окреслюють їхнє ставлення до себе як людини і професіонала, до загальнолюдський цінностей та світу. Аксіологічний підхід до професійної підготовки передбачає формування в студентів системи ціннісних орієнтацій, які задають загальну спрямованість інтересам і прагненням особистості, ієрархію індивідуальних переваг, мотиваційну програму діяльності і, в кінцевому підсумку, визначають рівень готовності майбутнього спеціаліста до реалізації життєвих і професійних планів [2, с. 158–159].

З проголошенням незалежності, Україна відразу ж заявила про свою генеральну орієнтацію на національні та загальнолюдські цінності, розпочала розбудовувати освіту, покликану забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом, який би допомагав педагогам виховувати душі, чесні й сильні характери, формувати сумління та громадські чесноти: працьовитість, самопожертву, пошану до старших, — і спонукав би школярів і студентів стати корисними для свого народу. Тому в наш час великий інтерес педагогів, учених і керівників-організаторів навчального процесу до знань аксіологічного змісту та низки причин, пов'язаних зі змінами в житті українського суспільства. До таких причин віднесемо необхідність надання старшокласникам допомоги в соціальній і психологічній адаптації в складних обставинах сучасного соціуму, протидії поширенню інформації, що руйнує психіку людини та провокує соціальні, сімейні, міжнаціональні й міжконфесійні конфлікти. Ключовим завданням при цьому визначається підвищення рівня гуманітарної освіти дітей, що не можливо зробити без поглиблення, розширення та інтеграції знань з історії,

літератури, культури, краєзнавства, без освоєння витоків вищих загальнолюдських цінностей та алгоритмів їх реалізації в життєтворчості кожної людини [3, с. 103–104].

Можна констатувати, що процес становлення цінностей в системі освіти має свою специфічну етапність та логіку, які обумовлені історичними, духовно-ментальними, соціально-політичними та іншими чинниками. Цінності, що утверджуються в освіті як правило в тій або іншій мірі відповідають суспільним запитам на виховання особистості з певними особистісними характеристиками та професійними компетентностями.

Необхідність посиленої уваги до проблеми виховання та самовиховання цінностей у навчально-виховному процесі обумовлена низкою причин, однією найсуттєвіших з яких є криза духовності або криза ціннісного наповнення людського буття.

В цьому сенсі О. Невмержицька стверджує, що криза цінностей, яку переживає сучасний світ, негативно впливає на процес виховання. Дезорієнтована людина, шукаючи себе у житті, не може цього зробити, якщо не матиме міцного ґрунту під ногами. Такою основою виховання мають стати релігійні, духовні моральні (базові) цінності, транслятором яких насамперед повинна виступити освіта. До базових цінностей належать добро, краса, справедливість, благородство, істина, мудрість, сенс життя тощо. Засвоєння особистістю базових цінностей є важливим не лише для суспільства, але й для самої особистості, оскільки вони надають сенс життя, полегшують вибір правильних рішень, є стримувальним механізмом від аморальних вчинків, створюють гармонію у житті людини на рівні внутрішнього світу та міжособистісної комунікації. Без цього неможливий моральний розвиток особистості [4, с. 28].

Вивчення найбільш ефективних шляхів формування (виховання) ціннісних орієнтацій учнівської та студентської молоді дозволило А. Бойко виділити основні напрями організації навчально-виховного процесу: забезпечення під час навчально-виховного процесу принципів наступності, неперервності, змінюваності, розвитку, неповторності, плинності; створення психолого-педагогічних умов для пізнання культурної спадщини різних народів, у якій відображені ціннісні орієнтації персоналій; виділення змісту навчального матеріалу, на основі якого формуються погляди, переконання, ціннісні орієнтації; забезпечення умов для саморозвитку, самопізнання учнів, студентів і вчителів. Особлива увага має зосереджуватися на взаємозв'язку загальнолюдських цінностей із конкретними духовними й соціальними потребами, морально-естетичними ідеалами [5, с. 64].

Разом з тим, як доводять науковці, процес виховання та самовиховання цінностей в педагогічному процесі має відбуватися на всіх етапах становлення особистості включаючи дошкільний вік. Відповідно вибір педагогом форм та методів виховання цінностей має враховувати вік об'єкта

впливу, але вже змалечку дитина повинна вчитися оцінювати вчинки інших людей у аксіологічній системі координат. Саме через процедуру оцінювання соціальних явищ, подій, людських вчинків відбувається формування ціннісного ставлення до дійсності, зароджуються та стверджуються уявлення про сутність та значення певних цінностей.

Продовжуючи вищеозначену логіку, Л. Черніченко зазначає, що ціннісне ставлення відображає внутрішню позицію особистості, взаємозв'язок особистісних і суспільних значень. У дошкільника воно виражається в емоційно-експресивних проявах, а також у судженнях і вчинках. Ціннісні знання — форма відображення об'єктивної дійсності, яка дозволяє дитині співвідносити об'єкти і явища навколишнього світу з усталеними уявленнями про цінності добра, захищеності, любові та бачити в навколишньому світі відображення соціально значущих цінностей. У ціннісній поведінці відображається можливість внутрішньої і зовнішньої регуляції вчинків і дій на основі наявних ціннісних орієнтацій особистості. Початок присвоєння дошкільниками суспільних цінностей закладається у взаємостосунках з батьками, тому сім'ю можна розглядати в якості основи формування системи ціннісних орієнтацій дитини. Надалі функцію носіїв і трансляторів цінностей беруть на себе педагоги, вихователі, вчителі. Передача певних знань про об'єкти або явища навколишнього світу в ході спільної взаємодії педагогів і дітей формує у них соціальну спрямованість, ціннісно-вибіркове ставлення до світу [6, с. 188].

У подальшому виховання та самовиховання системи ціннісних орієнтацій відбувається комплексно й поетапно в ході набуття особистістю відповідних предметних компетентностей як результат громадянської, правової, філософської, українознавчої та економічної освіти.

Так, до ціннісних орієнтацій, які можуть і повинні бути сформовані засобами громадянської освіти, входять: повага до Батьківщини, народу, держави, її символіки, традицій, мови; почуття власної гідності; громадянська самосвідомість; прагнення до рівності та солідарності; прагнення до справедливості; визнання й дотримання законів; готовність діяти спільно з іншими (співпраця); сприйняття багатоманітності (толерантність); патріотизм; чесність і відповідальність перед собою, оточуючими, державою; здатність до емпатії; орієнтація в проблемах сучасного суспільно-політичного, економічного, культурного життя України. Шкільна правова освіта покликана сформувати такі ціннісні орієнтації: повагу до прав і свобод людини та громадянина; правомірну поведінку; національну гідність; емоційну саморегуляцію; чесність та порядність; твердість (уміння не піддаватися тискові); принциповість; усвідомлення суспільного обов'язку; дотримання суспільно значущих норм поведінки. Засобами філософської освіти формуються такі ціннісні орієнтації, як самокритичність, вимогливість до себе; ініціативність та упевненість у собі; чесність (у тому числі із

самим собою); доброзичливість; самостійність у прийнятті рішень; взаєморозуміння в родині; любов до людей; працелюбність на благо свого та інших; вірність; допомога тим, хто її потребує; гармонія з природою; милосердя; людяність; альтруїзм; здатність до співчуття. Українознавча освіта також сприятиме формуванню низки ціннісних орієнтацій, зокрема національній самосвідомості; патріотизму; людяності; поваги до національних звичаїв, традицій, вірувань; шанобливого ставлення до рідної мови, культури, історії; гостинності; працьовитості; доброти; скромності; миру та злагоди в родині, державі, суспільстві; культури зовнішнього вигляду, спілкування й поведінки; бережливого ставлення до природи, рідної землі. Засобами економічної освіти формуються: економічна грамотність; економічна культура; свобода діяльності та вибору; дотримання прав приватної власності, дотримання законності; раціональна економічна поведінка (споживача, найманого працівника, підприємця, власника доходів і платника податків, користувача суспільними благами тощо) [7, с. 211–213].

Процес виховання цінностей у педагогічному процесі повинен мати комплексний та системний характер й базуватися на принципах науковості, спадкоємності, людиноцентризму, патріотизму, толерантності, прав людини тощо.

У здійсненні виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі особливу роль відіграють вчителі гуманітарного циклу, які виходячи з специфіки навчальних дисциплін, що ними викладаються, мають більше можливостей приділити увагу різноманітним аксіологемам соціального та особистісного буття людини.

Саме тому зростає роль предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця на основі аксіологічного підходу, що розглядається фахівцями як елемент професійно-педагогічної підготовки вчителя, який поєднує теоретичний (методику викладання суспільствознавчих курсів, спецкурсів, спецсеминарів з методики, самостійну роботу студентів) та практичний (проходження різних видів педагогічних практик) компоненти. Важливо, що у процесі такої підготовки майбутній учитель проходить кілька етапів (зміни позицій): «отримувач» знань про зміст, особливості, механізми і етапи становлення ціннісного ставлення дитини до світу; «пошукач» (дослідник) провідних форм, методів і засобів формування цінностей та ціннісних орієнтирів діяльності дитини; «реалізатор» методики формування ціннісного світогляду учнів у процесі навчання суспільствознавчих предметів. Діяльність викладача також змінюється від «транслятора» знань і педагогічних технологій через роботу «майстра», що організує спільну діяльність із метою формування у студентів психологічних та педагогічних здібностей до роботи на основі аксіологічного підходу, — до позиції «консультанта», котрий спільно зі студентом проектує його майбутню професійну діяльність [8, с. 223–224].

Безсумнівно підготовка майбутнього педагога до здійснення виховання (самовиховання) цінностей у учнів (студентів) передбачає освоєння ним самим аксіологічного підходу до навчально-виховного процесу, усвідомлення важливості низки загальнолюдських та національних духовних пріоритетів й цінностей. Отже, викладач має стати зразком вихованості для школярів й студентів, демонструвати на практиці реалізацію моральних та професійних цінностей.

Приділяючи належну увагу вихованню цінностей у педагогічному процесі, варто зауважити, що не меншу значущість для подальшого розвитку особистості набуває самовиховання.

На думку Л. Нечипоренко, самовиховання визначається як свідомо і цілеспрямована робота над собою для вдосконалення своїх індивідуальних якостей, підвищення рівня культури і світогляду, позбавлення від негативних рис характеру. Самовиховна робота сприяє формуванню особистості, яка б відповідала вищим ідеалам суспільства [9, с. 63–64].

При цьому, програма самовиховання вчителя повинна містити три розділи: загальні якості (ідейність, моральність, педагогічна спрямованість), особливі якості (теоретична і методична спрямованість до професійної діяльності, психолого-педагогічна підготовленість до професійної діяльності, розвиток педагогічних вмінь і навичок), індивідуальні особливості (емоційно-моральна чутливість, вольові якості, культура темпераменту). Процес оволодіння мистецтвом самовдосконалення складається з трьох етапів. Перший етап у процесі самовиховання — це розуміння тих специфічних вимог, які потребує від педагога педагогічна діяльність і оцінка власних знань, умінь, здібностей і співвіднесення їх з вимогами професії. Другий етап — усвідомлення змін, які необхідно провести у самому собі і розробити програму дій для цього. Третім етапом виступає реальна самовиховна діяльність, усвідомлені дії вчителя для самозміни [10, с. 76].

Відповідно на всіх етапах самовиховання суб'єкти і об'єкти педагогічного процесу більш глибоко засвоюють різноманітні цінності, намагаються реалізувати їх у повсякденному житті та професійній діяльності. Фактично самовиховання цінностей означає не тільки корекцію світоглядних настанов, але трансформацію поведінки індивіда.

Як підкреслюють Ю. Сурмяк та Л. Кудрик, на початку своєї роботи з організації самовиховання учнів учитель, здебільшого, займається пропагандою та інтерпретацією ідеї самовиховання, роз'ясненням його прийомів, надає конкретну допомогу своїм вихованцям. Коли ж ідея самовиховання захопить школярів, коли вони достатньою мірою опанують прийоми і засоби самовдосконалення, то вчителеві залишається уміло керувати їх роботою над собою. Система педагогічного керівництва самовихованням включає:

– по-перше, пробудження в учнів інтересу та прагнення до самовдосконалення, створення у класі атмосфери серйозного ставлення до самовиховання, широке роз'яснення на конкретних літературних і живих прикладах ідеї самовиховання та його можливостей;

– по-друге, складання учнями (частиною класу, а у високорозвинених класних колективах — всіма учнями) особистої програми самовиховання, підкріплення зусиль учнів, спрямованих на здійснення індивідуальних самозобов'язань, фронтальними виховними заходами, поступове залучення нових учнів до самовиховання;

– по-третє, активне керування самостійним процесом вдосконалення особистості кожного учня, залучення учнівського активу до контролю за роботою учнів над собою і наслідками самовиховання [11, с. 74].

В ідеалі потреба у самовихованні цінностей повинна стати органічною складовою як професійної діяльності, так і особистісного самовдосконалення викладачів. У свою чергу духовно збагачений педагог здатен на власному прикладі показати учню (студенту) результати самовиховання, надати йому палітру ціннісних орієнтацій для подальшого інтелектуального, культурного, морального зростання.

З точки зору дослідників, важливими в організації самовиховання є ознайомлення студентів із змістом, формами, методами самовиховання. В основу самовиховання покладено принцип випереджального відображення в свідомості людини тих дій і вчинків, які він збирається здійснити, визначення тих рис і якостей, які він припускає виробити в собі. Подібна програма самовиховання формується, вона спонукає особистість до практичних дій з її реалізації, створює стимули для прояву вольових зусиль. З появою в людини потреби в подоланні тих або інших недоліків у своєму характері або поведінці важливим є постановка чіткої мети й обґрунтування необхідності її досягнення, іноді корисним стає визначення термінів досягнення. Організація самовиховання здійснюється за трьома основними напрямками, а саме: формування думки студентського колективу про необхідність і користь самовиховання; надання допомоги студентам у з'ясуванні сутності самовиховання, його методів і шляхів здійснення; практична допомога студентам в розробці програм самовиховання та їх реалізація [12, с. 320–321].

Висновки

У цілому, самовиховання цінностей у педагогічному процесі є одним з шляхів становлення особистості, важливим підґрунтям для самореалізації та самоактуалізації людини у соціальному середовищі.

Науковці доводять, що самовиховання та процеси самоактуалізації і самореалізації виступають як взаємообумовлені складові саморозвиваючого навчання. Самовиховання є важливим механізмом поєднання

спрямованості освітнього процесу як на пізнавальні потреби, так і на потреби саморозвитку особистості. До останніх фахівці у цій царині якраз і відносять потреби у самостверженні, самовираженні, самоактуалізації. Метою й засобом в освітньому процесі є домінанта самовдосконалення особистості, що включає установку на самовиховання і самовизначення. Акцент у самовиховних моделях самоактуалізації ставиться на самокеруючі механізми особистості, виховання домінанти саморозвитку особистості, формування індивідуального стилю навчальної діяльності [13, с. 49].

Таким чином, виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі сприяє розвитку всіх суб'єктів та об'єктів навчально-виховної діяльності, підвищує ступінь їх духовності та збагачує засоби самовираження.

Список посилань

1. Скотний В. Г. Філософія: історичний і систематичний курс. Київ: Знання України, 2005. 576 с.
2. Тарарак Н. Г. Еволюція аксіологічних концепцій формування «ціннісних орієнтацій» в науковій думці. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. 2013. Вип. 41 (1). С. 151–160.
3. Винничук Р. В. Актуалізація ідей та досвіду виховання загальнолюдських цінностей у сучасній системі освіти України. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 8. С. 100–106.
4. Невмержицька О. В. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: педагогіка і психологія. 2015. № 1. С. 25–30.
5. Бойко А. М. Сутність, закономірності та принципи виховання і самовиховання як особистісно-соціального явища. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії: навч.-метод. посіб. для закл. вищої пед. освіти 3–4 рівнів акредитації / за ред. А. М. Бойко; Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ; Полтава, 2004. С. 63–86.
6. Черніченко Л. Д. Педагогічна аксіологія у навчально-виховному процесі інклюзивного закладу дошкільної освіти. Наука. Освіта. Молодь. 2015. С. 187–188. — Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2015_2/65.pdf
7. Нікора А. О. Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін: навчальний посібник: у 2-х кн.: Кн. 2: Основи методики навчання суспільно-політичних дисциплін. Миколаїв: Ліон, 2013. 238 с.

8. Нікора А. О. Теорія аксіологічного підходу в освіті та практика його реалізації в процесі предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 221–226.
9. Нечипоренко Л. С. Педагогічна культура. Харків: ХДУ, 1993. 145 с.
10. Елканов С. Б. Профессиональное самовоспитание учителя. Москва: Просвещение, 1986. 143 с.
11. Сурмяк Ю. Стан і перспективи самовиховання в сучасній школі. Молодь і ринок. 2012. № 1. С. 70–74.
12. Шумілова І. Ф. Самоосвіта студентів з питань формування загальнокультурної компетентності. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. 2016. Вип. 1. С. 318–328.

References

1. Skotnyi, V. H. (2005). *Filosofia: istorychnyi i systematychnyi kurs* [Philosophy: historical and systematic course]. Kyiv: Znannia Ukrainy. 576 p.
2. Tararak, N. H. (2013). *Evolutsiia aksiolohichnykh kontseptsii formuvannia «tsinnisnykh oriantatsii» v naukovi dumtsi* [Evolution of axiological concepts of formation of value orientations] in scientific thought]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Filosofia. Ukrainian scientific journal*, vol. 41 (1), pp. 151–160.
3. Vynnychuk, R. V. (2014). *Aktualizatsiia idei ta dosvidu vykhovannia zahalnoliudskykh tsinnosti u suchasni systemi osvity Ukrainy* [Actualization of ideas and experience of education of universal values in the modern system of education of Ukraine]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. Ukrainian scientific journal*, no 8, pp. 100–106.
4. Nevmerzhytska, O. V. (2015). *Vykhovannia tsinnosti osobystosti v epokhu kulturnykh zmin* [Education of personal values in the era of cultural change]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: pedahohika i psykholohiia. Ukrainian scientific journal*, no 1, pp. 25–30.
5. Boiko, A. M. (2004). *Sutnist, zakonomirnosti ta pryntsypy vykhovannia i samovykhovannia yak osobystisno-sotsialnoho yavlyshcha* [The essence, patterns and principles of education and self-education as a personal and social phenomenon]. *Pedahohika. Intehrovanyi kurs teorii ta istorii: navch.-metod. posib. dlia zakl. vyshchoi ped. osvity*

- 3–4 rivniv akredytatsii. [Training manual]. Polt. derzh. ped. un-t imeni V. H. Korolenka. K.; Poltava, pp. 63–86.
6. Chernichenko, L. D. (2015). Pedahohichna aksiolohiia u navchalno-vykhovnomu protsesi inkliuzyvnoho zakladu doshkilnoi osvity [Pedagogical axiology in the educational process of inclusive preschool education]. *Nauka. Osvita. Molod. P.* 187–188. — Access mode: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2015_2/65.pdf.
 7. Nikora, A. O. (2013). Teoriia ta metodyka navchannia suspilno-politychnykh dystsyplin: navchalnyi posibnyk: u 2-kh kn. [Theory and methods of teaching socio-political disciplines]: Tutorial: in 2 books. Kn. 2: Osnovy metodyky navchannia suspilno-politychnykh dystsyplin [Book. 2: Fundamentals of teaching methods of socio-political disciplines]. Mykolaiv: Ilion, 238 p.
 8. Nikora, A. O. (2015). Teoriia aksiolohichnoho pidkходу v osviti ta praktyka yoho realizatsii v protsesi predmetno-metodychnoi pidgotovky maibutnoho vchytelia-suspilstvoznavtsia [Theory of the axiological approach in education and practice of its implementation in the process of subject-methodical training of the future teacher-social scientist]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Serii: Pedahohichni nauky. Ukrainian scientific journal*, no 1, pp. 221–226.
 9. Nechyporenko, L. S. (1993). Pedahohichna kultura [Pedagogical culture]. Kh.: KhDU, 145 p.
 10. Elkanov, S. B. (1986). Professyonalnoe samovospytanye uchytelia [Professional self-education of a teacher]. M.: Prosveshchenye, 143 p.
 11. Surmiak, Yu., Kudryk L. (2012). Stan i perspektyvy samovykhovannia v suchasni shkoli [The state and prospects of self-education in the modern school]. *Molod i rynek. Ukrainian periodical scientific journal* no 1, pp. 70–74.
 12. Shumilova, I. F. (2016). Samoosvita studentiv z pytan formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti [Self-education of students on the formation of general cultural competence]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Ser.: Pedahohichni nauky. Ukrainian scientific journal* vol. 1, pp. 318–328.

*Стаття надійшла до редакції 14.10.20
© Біденко Є. В., 2020*